

Régi és új a kortárs spanyol építészetben

Párhuzamos történet Alois Riegl régiségérték fogalma mentén

Vukoszávlyev Zorán

BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, Budapest

A régiségérték fogalmát a 19. század végén Alois Riegl fogalmazta meg a műemlékek értékelésének szubjektív rendszerét kívánva feltárni. A 20. század hajnalán létrejött írás örökérvényűnek tűnő gondolatokat fogalmaz meg a kulturális hagyaték, örökség vizuális érzékelését és esztétikai értelmezését tekintve. Nem csak a korabeli társadalmi képet, hanem az adott korszakból konkrétan vonatkoztatható példákat is elhagyva kísérletet tehetünk ezen gondolatok mentén értékelni mai viszonyunkat a régiségértékhez. 110 év távlatában érvényes gondolatokat állítunk lírai párhuzamba kortárs építészeti alkotásokkal – aktuális kutatásunk látókörében lévő kiemelkedő jelentőségű spanyol építészeti példákkal, melyek a történeti kontextus viszonyrendszerében hasonló entitással jelennek meg.

Kulcsszavak: régiségérték, restaurálás, rekonstrukció, kontextus, jelenérték

Alois Riegl (1858-1905) osztrák művészettörténész *A modern műemlékkultusz lényege és kialakulása* című tanulmánya (1) 1903-ban készült egy törvényjavaslat kidolgozásával párhuzamosan, melyben a K. K. Zentralkommission für die Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale elnöke a történelmi értékek kezelésénél megalapozott döntéshozatalt előkészítő folyamatok elvi alapjait hangsúlyozta megalkotni. A műemlékértéket (Denkmalswerte) a gyakorlati műemlékvédelem számára is alkalmazható kategória-rendszerében értékelte, mely figyelembe veszi az épület tényleges esztétikai vonatkozásain túl annak időbeli változását, a társadalom számára betöltött szerepét, valamint a műemlék létrejöttének szándékai szerint is kategorizált. Így nem csak az épület-objektum történetiségéből hozadékként jelentkező értékeivel, hanem jelenkori értékrendben betöltött szerepével is foglalkozott. Riegl gondolatai és megfogalmazásai (akárcsak Morvánszky Ákos kritikai antológiájának (2) szemelvényezett rendszerében is olvasva) szinte örökérvényűnek tűnnek ma is. A kategorizálás öncélú szabályrendszerét kissé feloldva megpróbálhatjuk e fogalmakat és értékelő megközelítéseket újraolvasni – tesszük ezt a kortárs építészet egyik kiemelkedő nemzetének, az ezredfordulós spanyol alkotói gyakorlat jelentős emlékein keresztül (3). És miért éppen Spanyolország? Az utóbbi 15 év oly termékeny, gazdag, különböző értékvédő attitűdöket is felmutató érték szemlélettel létrehozott emlékműanyagot biztosít számunkra, mely a távolság(tartás)on túl a leginkább megfelelően fogalmakhoz válogatott épületekkel precízen és konnotációktól mentesen rávilágíthat egy formálódó európai gyakorlatra. Melynek fogalomtára bár támaszkodik a hagyományos műemlékvédelmi gyakorlatban alkalmazott módszertani kategóriákra, de jóval cizelláltabb, és túlmutató alkotói eszköztárat is sejtet – melynek még csak épp kialakulóban van új fogalomrendszere.

Kritikai analógiákra építő újraolvasási módszertanunk Alois Riegl szövegén folyamatosan haladva társít a szövegrészek kiemelt fogalmainak megfelelően egy-egy kortárs építészeti alkotást az elemzéshez. Ezzel kísérletet tesz összekapcsolni Riegl régiségérték-szemléletének fogalmait mai műemlékvédelmi gyakorlatunk nagy elméleti hiátusokat felmutató értékrendszerével (4) – nem titkoltan többször is ütköztetve akár a mai társadalmi elvárásokra nem reagáló, megrögzötten alkalmazott és sokszor idejétmúlt elméleti alapokat újra-és-újra hangoztató európai és hazai gyakorlattal (5).

A kritikai újraolvasás célja tehát nem lehet több, mint felhívni a figyelmet egy igen gazdag építési kultúrával rendelkező nemzet kortárs építészetén keresztül a fogalomtár bővítésének – és a történelmi értékeinkhez való viszony korrekt építészetelméleti alapokon nyugvó újraértelmezésének igényére.

1. A tökéletlenség természetes megnyilvánulása - avitt és újkeletű elemek

„Egy műemlék régiségértékét az első pillanatra elárulja avitt külseje. Ez az avitt külső nem annyira az avitt stílusjegyeken alapszik, hiszen ezek utánozhatóak volnának, s helyes ismeretük és megítélésük szinte kizárólag a képzett művészettörténészek

(1) Első megjelenés: Riegl, Alois: *Der moderne Denkmalkultus. Sein Wesen und seine Entstehung*. Wien, 1903. – Szövegfordításban ismert magyar nyelven: Alois Riegl: *A modern emlékkultusz lényege és kialakulása*. (Ford.: Adamik Lajos) In: A.R. (Beke László (szerk.)): *Művészettörténeti tanulmányok*. Balassi Kiadó, Budapest 1998, 20-24.

(2) Alois Riegl: *A modern műemlékkultusz lényege és kialakulása* (Részlet). In: Moravánszky Ákos – M. Gyöngy Katalin: *Monumentális - kritikai antológia*. (Építészetelmélet a 20. században.) Terc, Budapest 2006. 58-64. Az összehasonlítás alapját jelentő idézeteket szöveg-helyesen, de további szemelvényezéssel közöljük minden fejezet elején – mely a kapcsolódó épület bemutatásának elméleti alapját is jelenti. (A szemelvényezések külön hivatkozás nélkül kerülnek idézésre az itt megjelölt szakirodalomból.)

(3) A kortárs spanyol építészet nemzetközi megítélésének kutatása kapcsán: Vukosavljev Zorán - Kóródy Anna: *Presentation and Representation – Outline for Critical Interpretation of the "New Generation" of Spanish Architecture*. *Periodica Polytechnica - Architecture* Vol. 42. (2011) No. 2. 27-37.

(4) A fogalomtár újraértelmezésének igényével lép fel: Zsembery Ákos: *Módszertani javaslat holt műemlékek bemutatásának kritikai vizsgálatához*. In.: *Építés-Építészet tudomány* XXXVIII. évf. (2010) 3-4. sz. 329-358. <http://www.omikk.bme.hu/collections/phd/Épiteszmernoki_Kar/2010/Zsembery_Akos/ertekezes.pdf>

(5) *Örökségvédelmi Fogalomtár*. Magyar Építész Kamara Műemlékvédelmi-restaurátori Tagozat, Budapest 2009. <<http://www.e-epites.hu/527>>

viszonylag szűk körének privilégiuma volna, míg a régiségérték a széles tömegekre való hatás igényével lép fel. A jelennel szembeni ellentét, amelyen a régiségérték alapul, sokkal inkább egyfajta tökéletlenségben nyilvánul meg, a forma és szín elkopásának tendenciájában – e tulajdonságok pedig szögesen ellenkeznek a modern, vagyis újkeletű alkotások tulajdonságaival.”

1. kép. Mérida, Diana temploma, 2011. Építész: Sánchez García. Forrás: ArquitecturaViva.com és ArchDaily.com

A római kori provincia-központ Mérida sűrű belvárosi szövetében fennmaradt szentély ma is kitölti saját terét (6). (1. kép) A figyelmes urbanisztikai korlátozások mentén megmaradt határvonalak lehetőséget adtak a helyreállítás során az ókori szent kerület téri arány-rendszerének és geometriájának megidézésére. Minimális beavatkozással tehát az újkeletű elemek a Diana-szentélyt övező térfalat rekonstruálták a restaurált romok körül. Az U-alakban, három oldalról körbeölelő építészeti tömeg a történeti térarányokat mutatja, a szentélyeket egykoron kerítő épületkubusok formáit (analógiák és régészeti ásatások igazolta mértékben) visszahozva – de semmiféleképpen nem újra létrehozva a történeti elemeket. Az ásatási terület, a régészeti leletek fölé lábakra állított épület került, mely kereskedelmi és kulturális funkciókat kíván befogadni – részben kapcsolódva az egykori fórum építmény-rendeltetéséhez. A megelevenedő centrumban a szentély pódiuma „avitt” külsejével dominál, „tökéletlensége” a megmaradt homlokzati oszlopsor és a romosságában konzervált további kubus-határoló elemekkel egyértelműen kiemelkedik a fehér, minimalista tömegelemekből komponált „újkeletű” modernista épületszalag „tökéletességéből”. Az évszázadok alatt le- és elpusztult építészeti elemek egyfajta tökéletlenséget mutatnak az érzékelő számára – a történeti kontextust a határfal-pozícióval helyre állító új épületelemek kortárs átíráttá válnak e kontextusban.

2. A zártság igénye - határolt egész ember és természet által

„Az ember valamennyi alkotótevékenysége nem más, mint a természetben szétszórt vagy a természet közegébe alaktalanul beolvadó elemek egy bizonyos csoportjának összefogása zárt, forma és szín által határolt egészé. Ebben a műveletben az ember ugyanúgy jár el, mint a természet: mind a ketten elhatárolt individuumokat hoznak létre. A zártság ilyen jellegét még ma is feltétlen megköveteljük minden kortárs alkotástól. A művészettörténet ugyan arra tanít, hogy az ember művészetakarásának fejlődése mindinkább afelé tendál, hogy az egyes műalkotást összekapcsolja környezetével, és ebben természetesen a mi korunk a leghaladóbb; ... már magában ebben a zártságban is esztétikai mozzanat rejlik, elementáris művészet érték, amely az „újdonságérték” név alatt még külön is fontos lesz számunkra a jelenértékek sorában. A zártság hiánya a modern műveken csak nemtetszésünket válthatná ki: ezért nem építünk romokat (hacsak nem hamisítványokat), s egy újonnan épült, mállott vagy kormos vakolatú ház

(6) „Temple of Diana / José María Sánchez García” ArchDaily. 2012. január 25.

<<http://www.archdaily.com/201918/temple-of-diana-jose-maria-sanchez-garcia/>> [megtekintve: 2012. április 13.]

zavarja a szemlélőt, mivel az hiánytalan lezárttságot vár el egy új háztól mind formai, mind színek tekintetében. Ami éppen most született meg, azon a pusztulás jelei nem hangulatkeltően, de lehangolóan hatnak.”

2. kép. Baza, Arab fürdők, 2004. Építészeti: Ibáñez Sánchez Arquitectos. Forrás: europaconcorsi.com

A dél-spanyolországi városka arab kultúrájának emlékeinek bemutatása komoly építészeti és urbanisztikai kihívást rejt magában (7). (2. kép) A térszín alatt lévő romok feltárása és bemutatása az erőteljesen átalakuló településszövetben feszített téri szituációt eredményezett – a szűk utcában a romokat felülről megközelítő, védőépület-szerű kubus egyben markáns építészeti jelként, ugyanakkor homogén és visszahúzódo felvezetésként is értelmezhető a kialakuló utcaszűkületben. Az eredeti térszínen megmaradt téglaszerkezetek és nyílás-architektúra az eredeti építmény nagy részét gondos állapotörögztetés – tehát valójában nagyobb részt restaurálás, kisebb részt rekonstrukciók – által insitu bemutatatható terekké formálta. A természetes pusztulás a történeti szerkezetek anyagán-színén érzékelhető – ettől a rekonstruált részek azonos (legfőképp tégl) anyaga minőségben (élek tisztasága) és színben (annak élénksége) különbözik. Az újkeletű részek a bemutatás és így bejárhatóság érdekében úgy egészítik ki a történeti térstruktúrát, hogy anyaghasználatuk és felületminőségük (a történeti terekben tükörsíma acél-üveg) jellemzően eltér a meglévő épületszerkezetektől és önmagukban egységes, zárt és jól olvasható esztétikai értéket képviselnek. A mai településszövetből létrejövő utcai, felső megközelítés e történeti rétegtől jól elkülönül. Alkotói szándéka a soha-nem-volt szituáció nyilvánvalóvá tétele érdekében az előző újkeletű beavatkozásoktól is merőben eltér: léczsaluzatos vasbeton fala a lent tapasztalható pusztulás jeleit még véletlenül sem közvetíti, bár rejtett szándék szerint az anyag-öregedés folyamata gyorsabb lesz, így az átadás után felbomló zártság ennél az épületelemnél is gyorsabb összeérésre adhat lehetőséget. A két réteg, a régi és új egy szimbolikus elembe, a természetes fény mesteri alkalmazásában olvad össze. A térszíni kortárs kubus felülvilágítói geometriájukban nem, de a lényegi szűrőfény-hatást elérő szabad kompozíciójukban írják tovább a térszín alatti történeti belsőket dominánsan karakterizáló raszteres felülvilágítókat. Egy védőépületet látunk, ami alatt a didaktika korábbi módszerei kerülnek alkalmazásra, új felfogásban.

3. A mindenséggel való összeolvadás optikai hatása

„Ám mihelyt az individuum (akár az ember, akár a természet) megformálódott, megindul a természet romboló tevékenysége, vagyis mechanikus és vegyi erői, amelyek azon munkálkodnak, hogy az individuumot újra elemeire bontsák, és az amorf mindenséggel

(7) „Baños Árabes de Baza / Ibáñez Arquitectos” *Europaconcorsi*. 2011. április 07.
<<http://europaconcorsi.com/projects/162638-Ib-ez-Arquitectos-Ba-os-rabes-de-Baza>> [megtekintve: 2011. április 13.]

összeolvasszák. Eme tevékenység nyomairól ismerjük fel, hogy egy műemlék nem a legközelebbi jelenben, hanem többé vagy kevésbé elmúlt időben keletkezett, így pedig nyomainak tiszta felismerhetőségén alapszik egy műemlék régiségértéke. A legdrasztikusabb példát erre, mint már mondtuk, a rom kínálja, amely egy vár valamikori zárt egészéből jött létre, nagyobb, kivehető részek lassankénti elbontásával; sokkal erőteljesebben érvényesülhet a régiségérték ama kevésbé erőszakos és inkább optikailag, mint fizikailag szembeötlő hatás révén, ami a felület kopásának (málladozás, patina), továbbá a lekopott sarkoknak, széleknek stb. következménye. Ebben a természetnek jóllehet lassú, de biztos és feltartóztatlan, törvényszerű és így legyőzhetetlen pusztító munkája nyilvánul meg.”

3. kép. Huéscar, Homenaje torony és magtár, 2007. Építészet: Antonio Jimenez Torrecillas. Forrás: publicspace.org

Az egykori őrtorony az antik római nekropolisz köveinek felhasználásával készült a 13. században, a középkori mór erőd fa felépítményével 1434-ben, a reconquista során elpusztult (8). (3. kép) Az évszázadok során romjai beépültek a környező településszövet épületeibe. A közel két-ember-magasságig megmaradt kövek idővel mállottak, a fennmaradt szerkezetek koronamagassága pusztult. A részben rekonstruálható szomszédos magtár-építménnyel együtt turisztikai funkcióval újrahasznosított erődítmény-elem régiségértékkel bíró darabjai nem szolgálhattak teljességgel igazolható újjáépítéshez, de talán az utolsó pillanatban megvédésre került intenzív idő-értelmező jelenlétük. A vasbetonból felhúzott kubus alsó szintje a megmaradt középpillér által rekonstruált térbelsőt eredményezhetett – reá vasbeton födém került, mely a folytatásban kilátóként szolgáló tömegrészek pódiumát jelenti. A masszív vastagságú faltest a külön megközelíthető új részeknél keskenyebb – a felső szinteknél a kubatúra megidézése folytatólagos külső falsíkokkal de egy teljesen új belső térstruktúrával jött létre, melyet anyagváltás is jelöl. A kilátó spirálisan felfutó lécvázaz faszerkezetű térrendszere kiemelkedik a zárt kubusból és ellebeg felette – hirdelve egy új elem önmagában zárt individuum megjelenését. A néhány éve átadott szabadtéri térstruktúrán a bomlás, a visszarendeződés, az összeolvadás jelei (anyagából adódóan) felgyorsítva jelentkeznek.

4. Természetszabta keletkezés-elmúlás körforgása

„Korunknak a régiségértéken nyugvó esztétikai alaptörvényét a következőképpen fogalmazhatjuk meg: az emberkéztől zárt műveknek, a szükség- és törvényszerű keletkezés jelképeinek a megalkotását várjuk el, az időben működő természettől viszont

(8) „Torre del Homenaje, Huéscar (Spain), 2007. New public lookout built over the ruins of a medieval watch tower.” *PublicSpace*. <<http://www.publicspace.org/en/projects/e166-torre-del-homenaje>> [megtekintve: 2012. április 13.]; illetve: „Torre del Homenaje, Huéscar, Granada, Spain. / Antonio Jimenez Torrecillas” *Architizer*. <<http://architizer.com/projects/torre-del-homenaje/>> [megtekintve: 2012. április 13.]

a zárt egész felbontását – az éppoly szükség- és törvényszerű elmúlás jelképe gyanánt. Az új emberi alkotáson zavarnak bennünket az elmúlás (idő előtti pusztulás) jelei, miként a régi alkotásokon zavarnak az új keletkezés nyomai (például feltűnő restaurálás). A 20. század elejének modern emberét sokkal inkább a természetszabta keletkezés-elmúlás tiszta, törvényszerű körforgásának zavartalan szemlélése képes megörvendeztetni. Ilyenkor minden emberi alkotást mintegy élő szervezetnek tekintünk, amelynek fejlődésébe senki sem avatkozhat be; a szervezet hadd élje ki magát szabadon, s az ember legföljebb az idő előtti haláltól őrizze meg.

4. kép. Ayora, Ház a várromnál, 2009. Építész: Fran Silvestre. Forrás: ArchDaily.com

A megkapó geológiai formációként ható várhegy lábánál elterülő falu kisvárosias sűrű településszövege a hegy túoldalán felbomlik és feloldódik a rurális környezetben (9). (4. kép) A vizuális hatásban meghatározó egykori várkastély romfalaival az idő múlásának mértékadó dimenzióját szolgáltatja: a természetszerű pusztulás jelei a változó koronamagasságban megmaradt erődítményfalak (miként eredetileg is) a természetes kőfalakkal organikusan egybeolvadnak és a visszafalazott falrészletek is éppen csak identifikálják az egykori elrendezést. A helyszín tárgyelemeiben követhető a szükségszerű elmúlás. A főtértől átellenes oldalon, a hegy lábánál húzódó utcácska házai közvetlen viszonyba kerülnek az ember-alkotta és természet-formálta romokkal. A magaslat tövében tárgyszerűen létrehozott átrium-udvaros fehér épület-kubus merő ellentétben áll a környezet lassú változásokat tükröző halmazával. A kétszintes kopott vakolatú házak között megjelenő, nyílásformáiból léptéket nem közvetítő ház dacolni kíván a törvényszerű átalakulás folyamatával. Kontrasztja nem csak éleinek és felületeinek hibátlanságában, vagy imént említett funkcionális épütelemeinek általános képi relációban nem értelmezhető arányaiban jelentkezik, hanem a formálás geometrikus tisztaságú logikájában is. A behajtott síkok, az eltolható felületek mögött feltáruuló teljes épületbelső nem szokványos viszonyt teremtenek külső és belső között – ugyanakkor az emberi mérnöki formálás és természeti táji átalakulás „alkotás”-folyamatát kívánja összemosni. Ez az emberkéztől létrejött objektum zárt mű - megjelenése az absztrakció által kontrasztot, időtlenséget kíván közvetíteni. Mégis, az épületbelső formálásában mély gyökerekkel kapaszkodó, tudatalatti rétegekben élő hagyomány érzékelhető. Az átriumos térszervezés a Mediterráneum jellegzetes lakóháztípusát mutatja. Tipológia alapján, a kulturális rétegekben ez a ház hagyománykövető – csak (túl)formálásában mai logikát követ.

(9) Argyriades, Marcia: „House on the rocks by Fran Silvestre Architects” *Yatzer*. 2011. augusztus 25. <<http://www.yatzer.com/House-on-The-Rocks-by-Fran-Silvestre-Architects>> [megtekintve: 2012. április 13.]; illetve: „House on the castle mountainside / Fran Silvestre Arquitectos” *ArchDaily*. 2010. október 04. <<http://www.archdaily.com/80155/house-on-the-castle-mountainside-fran-silvestre-arquitectos/>> [megtekintve: 2011. április 13.]

5. Változatlan állapotban megőrzés ellenérdeke

„A modern ember így a műemlékben önnön élete egy részét látja, és megbolygatását éppoly zavarónak érzi, mintha saját szervezetébe avatkoznának be. A természet működése – romboló és bomlasztó, az élet megújulásához nélkülözhetetlennek tartott oldalát tekintve is – ugyanolyan joggal bír, mint az ember alkotó működése. Amit viszont szigorúan kerülendőnek, mert visszatetszőnek tartunk, az ennek a törvénynek az önkényes megtörése, a keletkezés begyűrűzése az elmúlásba, és fordítva, a természet működésének emberkéz általi feltartóztatása ... illetve az ember munkájának idő előtti elpusztítása a természet erői által. Mármost, ha a régiségérték szempontjából az elmúlásnak, a természet fizikai és vegyi bomlasztó erejének jelei azok, amelyek a műemlék esztétikai hatását biztosítják, akkor ebből az következik, hogy a régiségérték kultusza a műemlék változatlan állapotban való megőrzésében nemcsak nem érdekelt, de ez egyenesen ellene volna érdekeinek. Amint az elmúlás is állandó és feltartóztatatlan, amint a körforgás törvénye – márpedig ennek szemlélésére alapul a régi műemlékek modern nézőjének esztétikai kielégülése – sem a megmaradás nyugvó állapotát, hanem a változás szüntelen mozgását vonja maga után, akként a műemléket sem szeretnénk megóvni a természeti erők bomlasztó hatásától, már ha az nyugalmas, törvényszerű állandósággal, nem pedig hirtelen, erőszakos rombolással megy végbe – még annyira sem, amennyire erre egyáltalán az embernek lehetősége van. ... A természetes, törvényszerű elmúlás tiszta, megbékítő benyomását sem szabad összezavarnunk az önkényesen ráerőltetett keletkezés hozzákeverésével.”

5. kép. Valladolid, San Gregorio kollégium átalakítása, 2000. Építészet: Nieto Sobejano. Forrás: europaconcorsi.com

A 15. század végén épített San Gregorio kollégium Valladolid egy legfontosabb történelmi múltú épületegyüttese (10). (5. kép) A spanyol késő-gótika elemein túl a hosszú évszázadok alatt többszöri funkcióváltáson átesett épület több időréteget is rejt – minden kor a saját építőmesteri tudása és épületszerkezeti ismerete alapján bővített-alakított az épületszárnyakon. Az építészek e jól lekövethető sajátosságot értéként kezelték, miként a korábbi korok sem törölték el az előzményeket, akként maguk is az egyes épületelemekhez jól köthető formációk megtartását irányozták elő, és csak az újabb funkció (a történelmi faragványokat bemutató múzeum) kívánta reorganizáció mentén hoztak létre újabb kortárs tereket. Az elmúlás így több, párhuzamosan folytatódó történetben játszódik le egymás mellett. A legértékesebb részek (kolostor, kápolna, iskola-udvar) restauráláson estek csak át, egyes részeken rekonstrukcióval kiegészítésre kerültek tércsoportok, míg néhány új elem a bemutatandó tárgyakhoz alkalmazkodóan újfajta (monitorszerűen vagy laterálisan felülvilágított) térformát hozott be az épületegyüttesbe – mindezeket összefogja a középpontban elhelyezkedő új fogadótér kis

(10) „Museo Nacional Colegio de San Gregorio by Nieto Sobejano, Valladolid, Spain” by Catherine Slessor. *The Architectural Review online*. 2010. február 1. <<http://www.architectural-review.com/museo-nacional-colegio-de-san-gregorio-by-nieto-sobejano-valladolid-spain/5218216.article>> [megtekintve: 2011. április 13.]

épülettömbje. Az átadás pillanatának kimerevített képe így heterogén. Nem elemek új életéről, hanem a változás mozgásban lévő folyamatáról szól, mely mentes az önkényesen ráerőltetett keletkezéstől.

6. Restaurálás a régiségérték ellenében

„A régiségérték kultusza eszerint nemcsak a műemlék minden erőszakos, emberkéz általi rombolását ítéli el mint vétkes beavatkozást a természet törvényszerű bomlasztó tevékenységébe – s hat így egyfelől a műemlék megőrzésének érdekében –, de legalábbis elvben a természeti törvények működésének nem kevésbé jogtalan megzavarásaként ítél el minden konzerváló tevékenységet, minden restaurálást is; ezzel pedig a régiségérték kultusza a műemlék megőrzésének egyenesen ellenére van. Hisz afelől mégsem lehet kétségünk, hogy a természeti erők akadálytalan munkálkodása végül mindenképp a műemlék teljes pusztulásához vezet. Bizonyára igaz, hogy a rom annál festőibb, minél több része válik az elmúlás áldozatává: régiségértéke a pusztulás előrehaladtával ugyan mind inkább vesztit extenzitásából, azaz egyre kevesebb, ami kiváltja, de cserébe mind és mind intenzívebben lesz, vagyis a megmaradó részek mind erőteljesebben hatnak a nézőre. De ennek a folyamatnak is határa van; mert ha végül a hatás extenzitása teljesen elvész, akkor nem marad többé hordozó anyag az intenzív hatáshoz sem.

6. kép. Córdoba, Kalifák fürdője, 2006. Építészet: Francisco Torres Martínez. Forrás: europaconcorsi.com

A córdobai mecset szomszédságában, a Guadalquivir folyóra kifutó tér szélén található a mór időkben fennmaradt fürdő-együttes (11). (6. kép) A romterület legértékesebb eleme a dongaboltozatokkal fedett tércsoport, melyhez további részben fennmaradt térelemek (fürdőtér, szobák, udvarok, tornácok) kapcsolódnak. Az 1903-ban és 1961-ben is feltárt majd visszatemetett épületmaradványok egy összefüggő palotakomplexum részei, melyek a határos épületek és a városi köztér további feltáratlan részeiben folytatódhatnak. Az építészek elsődleges szándéka a mindezideig bemutatlan értékek vizuális összekapcsolása a város életével és az urbánus térhasználat kiterjesztése egy terasz által – mely egyrészt a romokat fedi, másrészt a park bővítéseként pihenőfelületté válhat. A térhasználati síkok így egymásra épülnek, több funkciót is betöltenek, számos (fizikai és vizuális) kapcsolódási pontot is létrehoznak. A bemutatható terület funkcionális feltárása az alapfalaiban maradt részekről a legértékesebb, boltozatával is fennmaradt tércsoport felé halad. Az egységes térlefedés, a városi plató létrehozása didaktikusan végigfejtett viszonyt kívánt a régi és új elemek között – melyben nem elsődlegesen az egyes elemek önmagukhoz mért hitelessége a

(11) „Restauración de los Baños Califales, Córdoba, Spain / Francisco Torres Martínez” *Europaconcorsi*. 2011. április 08. <<http://europaconcorsi.com/projects/162807-Francisco-Torres-Martinez-Restauracion-de-los-Baños-Califales>> [megtekintve: 2011. április 13.]

fontos, hanem átfogóan változó aránya mutat összkompozíciót. Az egységesnek ára lett: az építészeti beavatkozások több ponton (analógiákra támaszkodva) túlmentek a természeti tevékenységek bomlasztó hatásának feltartóztatásán. A boltozott terek restaurálása mellett a szomszédos fürdőfülkét már rekonstruálták – mégha hitelt érdemlően is, de látványosan törekedve a talán-volt állapotra, a romfalakat díszletszerűen továbbépítve. Csak erősíti e csalóka képzetet, hogy a romfülkét szinte foglaltba veszik a precízen kivitelezett oszlop- és faltestek. Így intenzívebb a megmaradt elemek feltárulása, de tényleges régiségértékükből veszítve, kiállítási tárgyként hatnak a rekonstruált terekben. Az emberi beavatkozás a természetes folyamatok rendjébe a kultusz ellenére szolgál. És keveset old e feszültségen a történeti földémszerkezetek rendjére utaló korszerű fagerendázatos térlefedés szépsége.

7. A keletkezés állandó és szakadatlan útja

„Így azt láthatjuk, hogy a régiségérték kultusza önnön pusztításán munkálkodik. Radikális hívei valószínűleg nem is tiltakoznának ez ellen a következtetés ellen. A természet erőinek bomlasztó hatása először is oly lassú, hogy még a több ezer éves műemlékek is, legalább belátható időre – mondjuk, ameddig ez a kultusz vélhetően tart – bizonyára megmaradnak számunkra. Emellett a keletkezés is halad a maga állandó és szakadatlan változásának útján: ami ma modern és a keletkezés törvényének megfelelő individuális zártságban áll előttünk, az fokozatosan műemlékké lesz, és kitölti majd a hézagot, amelyet az időben működő természeti erők végül óhatatlanul előidéznek örökölt műemlék-állományunkban. Hiszen a régiségérték szempontjából nem arra van szükség, hogy az emberi tevékenység révén az egykori keletkezés emlékeinek örök megmaradásáról, hanem a keletkezés-elmúlás körforgásának örök szemléltetéséről gondoskodjunk – ez pedig akkor is biztosított, ha a ma létező műemlékek helyébe jövőben mások lépnek.”

7. kép. Granada, Tartományi Szépművészeti Múzeum, 2001. Építészet: Antonio Jiménez Torrecillas. Forrás: europaconcorsi.com

Dél-Spanyolország legértékesebb emlék-együttese a mór kultúra fellegvára, a granadai Alhambra. Az erődített palota udvar-rendszerébe épített V. Károly merev geometriájú épület-kubus, mely nem csak reneszánsz formarendszerével, hanem monumentális, önmaga jelenlétét hirdető szigorú szerkesztés-rendjével is eltért a megelőző korok természetes esetlegességű organikus térszervezésétől. A négyzetes alaprajzú, közepén kör alakú pációval felnyíló markáns épület-kubus második emelete az új múzeumi koncepcióban átalakult (12). (7. kép) A műtárgyvédelem érdekében korszerűsített gépészet és világítástechnika a látogatói útvonal-vezetés megtartása mellett jött létre installációs falak behúzásával a történeti enteriőrökbe. Mindezt úgy

(12) „Museo de Bellas Artes de Granada. Palacio de Carlos V, Alhambra, Spain / Antonio Jiménez Torrecillas” *Europaconcorsi*. 2011. január 14. <<http://europaconcorsi.com/projects/153997-Antonio-Jim-nez-Torrecillas-Museo-de-Bellas-Artes-de-Granada>> [megtekintve: 2011. április 13.]

kívánta megoldani az építész, hogy megtartsa az épület különleges szerepét a műemléki együttesben: az ablakaival négy oldalra is megnyíló palota felső kiállító szintjéről nyílik a legjobb kilátás a várra és táji környezetére. Az ellenmondást (meghagyni az ablakokat a kilátásnak és ugyanakkor kizárni a túlzott napsugárzást) feloldani apró, visszahúzódo építészeti magatartással lehetett: az ablakok elé belülről áttetsző, fátyszerű réteg került. A világítástechnika pedig ugyancsak fehér felületeket kívánt a reflexió kihasználása érdekében. Így született meg végül a homogén fehér belső burkolás koncepciója, mely elrejti a technikát, de fenntartja a domináns építészeti részletek megjelenését. A könnyűszerkezetes installációs falak monolitikus hatásúak, de sehol sem érnek hozzá a reprezentatív felületekhez: a márványpadló és a kazettás famennyezet érvényesülése még a terek szekcionálása mellett is hatásos, miként az enfilade is érvényesül a valamivel vastagabb falakon áthaladva. Öt évszázad után, a 20. század elején elvégzett korszerűsítések méltó rangú folytatása jött létre – nem kívánva túllépni saját feladatán, az építészeti összkép szemlélteti az elmúlás örök körforgását.

8. Régiségérték feltárulása közvetlenül

„A régiségértéknek, mint azt korábban már említettük, a műalkotás összes egyéb eszmei értékével szemben megvan az az előnye, hogy – legalábbis úgy véli – igényt tarthat arra, hogy mindenkinek szól, mindenki számára kivétel nélkül érvényes. Azt állítja, hogy nem csupán a felekezeti különbségeknek áll felette, de a műveltek és műveletlenek, a műértők és dilettánsok közötti különbségeknek is. És csakugyan, a régiségérték felismerhetőségének kritériumai rendszerint olyan egyszerűek, hogy még azok is méltatni képesek, akiknek szellemi erejét egyébként teljesen a testi jólét és az anyagi javak gondja köti le. ... A régiségértéknek ez az előnye nevezetesen a történelmi értékkel szemben tűnik ki világosan – emez ugyanis tudományos alapokon nyugszik, és csak a gondolati reflexió kerülőúttján juthatunk el hozzá, míg a régiségérték közvetlenül, a legfelületesebb érzéki (optikai) benyomás révén mutatkozik meg a szemlélőnek, s emiatt közvetlenül az értelemhez képes szólni. ...”

8. kép. Lanjarón, Víz Múzeuma, 2008. Építész: Juan Domingo Santos. Forrás: plataformaarquitectura.cl

A Sierra Nevada déli lábainál fekvő kis falut, Lanjarónt tavasztól késő-őszig gyógyulást és felüdülést keresők lepik el híres forrásai miatt. A csöppnyi település nyugati végében helyezkedik el a víz használatával és hatásaival foglalkozó tematikus múzeum (13). (8. kép) Közvetlenül a nemzeti parkból érkező folyó partján, e kitüntetett

(13) In: *El Croquis* 148. Experimentos Colectivos arquitectos españoles 2010/I. 148-159.; Special issue. España 2010 [Spain yearbook 2010] *AV monografías* No. 141/142. (2010 Jan./Apr.) 3-259. illetve: Slessor, Cathrine: Water museum, Lanjarón, Spain. *The Architectural Review*. Vol. 227. (2010 May) No. 1359. 50-55. Továbbá: „Museo del Agua de Lanjarón / Juan Domingo Santos” *PlataformaArquitectura*. 2011. augusztus 01. <<http://www.plataformaarquitectura.cl/2011/08/01/museo-del-agua-de-lanjaron-juan-domingo-santos/>> [megtekintve: 2012. április 13.]; illetve:

helyen mészárszék működött még a közelmúltban – csak a rekonstrukciós munkák alatt derült fény az ipari épületek távolabbi múltjára, hogy egykoron malomként szolgált az egyik épületszárny. A vernakuláris hatást megtartva a felújított épületszárnyak váltak a múzeum bemutatótereivé, melyeket a bejárati előudvarban felállított fatorony és a házat átjáró víz szervez egységbe. A zuhogó patakból elvezetett öntözőcsatornán fentről érkezik a víz, hogy több szabadtéri medencén és a térbelsőbe is belépve végül ismét a vízfolyásban találja meg helyét. Az épületcsoport magjában elhelyezett fa-konstrukció a korábbi fürdőépületek könnyűszerkezetes rendszerére utal. Meditatív átvezető pont ez a múzeum feltárásában – a lamellák közt beszűrődő fény, az árnyék hús érzete, a padlót ellepő vízen a fény reflexiója, a fa illata a terület kulturális tudatába beívódott mór hagyományokat idézi. Az épített tér és a víz szenzuális értékei együtt hatnak. Mindez felerősödik a térbelső egyik kiállítótermében, ahol az üvegre vetített felhő képe alatt a vízmedence tükrén megcsillant a projektált fény. A külsőben helyreállított falak a térbelsőben eredeti állapotukban lettek megtartva, még az átalakításokat-falattöréseket is objet trouvé jelleggel megőrizték. A régiségérték közvetlenül feltáru, és az érzéki értelmezés további síkokon is átvezeti a szemlélőt. A szellemi hagyaték és szenzuális érzékelhető itt még fontosabbá válik szemlélhető értékeken túl.

9. Emlék és jelenérték létjogosultsága

„Az egyetemes érvényesség eme igénye aztán az is, amely a régiségérték híveit óhatatlanul afelé tereli, hogy hódítóként, türelmetlenül lépjenek fel. Az ő meggyőződésük szerint nem kereshetjük másutt az esztétikai üdvöt, csakis a régiségértékben, Ösztönösen ezrek érezték ezt már régen, de nyíltan eleinte csak a harcias művészek és dilettánsok kis csapata hirdette – ma viszont naponta gyarapodik a régiségérték híveinek száma. Ezt nem csupán a hatásos érzelmi propagandának köszönheti, de javarészt bizonyára annak a hívei meggyőződése szerint benn rejő erőnek is, hogy az egész jövőt uralni tudja majd. A korszerű műemlékvédelemnek ezért számolnia kell, mégpedig legelsőként ezzel, ami nem akadályozhatja meg abban, hogy egy műemlék más értékeinek – emlék- és jelenértékeinek – létjogosultságát megvizsgálja, ahol ilyet talál, azt a régiségértékkel összevesse, s ha ez utóbbi bizonyulna kisebbnek, az előbbit őrizze meg.”

9. kép. Cadiz, Guerrero ház, 2005. Építészet: Alberto Campo Baeza. Forrás: campobaeza.com

Az andalúz táj vakító napsütésében a természetes fény jelenléte (él) és emlékképe (árnyék) egymást feltételezve létezik csak (14). (9. kép) E mediterrán kultúra örökség-hagyatéka, annak építészeti vetülete e lét-pár ellentétében sűrűsödik. Pozitív és negatív,

http://www.juandomingosantos.com/Juan_Domingo_Santos/AguaTextos_eng.html > [megtekintve: 2012. április 13.]

(14) „Casa Guerrero, Barbate, Cadice, Spagna [Casa Guerrero, Zahora, Barbate, Cadiz, Spain]” *Casabella* Vol. 71. (2007 Apr.) No. 754. 80-85. Illetve: <<http://www.campobaeza.com/guerrero-house/>> [megtekintve: 2012. július 01.]

telített és üres, rávetülő és kitakart. Fehérre meszelt falak, átmeneti terek és árnyékhelyek. Az átriumos lakóház kortárs továbbírása Alberto Campo Baeza épülete. A magas falak mögé rejtett, téglalaprajzú épületet három sávra osztja: két oldalt létrehozott négyzetes udvarok a középső nappali tér kiemelkedő kubusát fogják közre. A mór paloták alaprajzi szervezését megidéző gondolat mellett további kulturális hagyatékelem az udvarokban található 4-4 narancsfa és a hátsó udvarban lévő vízmedence. Nem műemlékről van szó tehát, hanem a régiségértéket közvetítő primer elemeken túli érzékelhető értékek továbbítását biztosító építészeti alkotásról (15).

A jelenérték így valójában emlékértékek tartamával erősödik, a kortárs építészet biztos alapokon építi tovább az adott tájra, kultúrára jellemző élő hagyományt (16). A történeti épületeken szemlélhető és megélhető értékek kultusza így biztosított ma is – a helyénvaló kortárs épületeken érezhető rejtett értékek által.

A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatói Ösztöndíj támogatásával jött létre.

Felhasznált irodalom

Argyriades, Marcia: „House On The Rocks by Fran Silvestre Architects” *Yatzer*. 2011. augusztus 25. <<http://www.yatzer.com/House-on-The-Rocks-by-Fran-Silvestre-Architects>> [megtekintve: 2012. április 13.]

Baeza, Alberto Campo: *Principia Architectonica*. Ed. Mairea-UPM, Madrid 2012.

Kóródy Anna – Vukoszávlyev Zorán: Régi és új: tisztelet és kontraszt a kortárs spanyol építészetben. *Utóirat - Post Scriptum* 2012/3. 28-33.

Moravánszky Ákos – M. Gyöngy Katalin: *Monumentalitás - kritikai antológia*. (Építészetelmélet a 20. században.) Terc, Budapest 2006.

Riegl, Alois: A modern emlékkultusz lényege és kialakulása. (Ford.: Adamik Lajos) In: A.R. (Beke László (szerk.)): *Művészettörténeti tanulmányok*. Balassi Kiadó, Budapest 1998, 20-24.

Slessor, Catherine: „Museo Nacional Colegio de San Gregorio by Nieto Sobejano, Valladolid, Spain” *The Architectural Review online*. 2010. február 1. <<http://www.architectural-review.com/museo-nacional-colegio-de-san-gregorio-by-nieto-sobejano-valladolid-spain/5218216.article>> [megtekintve: 2011. április 13.]

Slessor, Catherine: Water museum, Lanjarón, Spain. *The Architectural Review* Vol. 227. (2010 May) No. 1359. 50-55.

Vukoszávlyev Zorán - Kóródy Anna: Presentation and Representation – Outline for Critical Interpretation of the “New Generation” of Spanish Architecture. *Periodica Polytechnica - Architecture* Vol. 42. (2011) No. 2. 27-37.

Zsembery Ákos: Módszertani javaslat holt műemlékek bemutatásának kritikai vizsgálatához. In: *Építés- Építészettudomány* Vol. XXXVIII. (2010) No. 3-4. 329-358.

El Croquis 148. Experimentos Colectivos arquitectos españoles 2010/I. 148-159.

Örökségvédelmi Fogalomtár. Magyar Építész Kamara Műemlékvédelmi-restaurátori Tagozat, Budapest 2009.

Special issue. Espana 2010 [Spain yearbook 2010] AV monografias No. 141/142.

(15) Baeza, Alberto Campo: *Principia Architectonica*. Ed. Mairea-UPM, Madrid 2012.; illetve: <<http://www.campobaeza.com/publications/writings-by-the-arquitect/books-2/>> [megtekintve: 2012. július 01.]

(16) Kóródy Anna, Vukoszávlyev Zorán: Régi és új: tisztelet és kontraszt a kortárs spanyol építészetben. *Utóirat - Post Scriptum* 2012/3. 28-33.

- „Baños Árabes de Baza / Ibáñez Arquitectos” *Europaconcorsi*. 2011. április 07.
<<http://europaconcorsi.com/projects/162638-Ib-ez-Arquitectos-Ba-os-rabes-de-Baza>>
[megtekintve: 2011. április 13.]
- „Casa Guerrero, Barbate, Cadice, Spagna [Casa Guerrero, Zahora, Barbate, Cadiz, Spain]” *Casabella* Vol. 71. (2007 Apr.) No. 754. 80-85.
- „House on the castle mountainside / Fran Silvestre Arquitectos” *ArchDaily*. 2010. október 04. <<http://www.archdaily.com/80155/house-on-the-castle-mountainside-fran-silvestre-arquitectos/>> [megtekintve: 2011. április 13.]
- „Museo del Agua de Lanjarón / Juan Domingo Santos” *PlataformaArquitectura*. 2011. augusztus 01. <<http://www.plataformaarquitectura.cl/2011/08/01/museo-del-agua-de-lanjaron-juan-domingo-santos/>> [megtekintve: 2012. április 13.]
- „Museo de Bellas Artes de Granada. Palacio de Carlos V, Alhambra, Spain / Antonio Jiménez Torrecillas” *Europaconcorsi*. 2011. január 14.
<<http://europaconcorsi.com/projects/153997-Antonio-Jim-enez-Torrecillas-Museo-de-Bellas-Artes-de-Granada>> [megtekintve: 2011. április 13.]
- „Restauración de los Baños Califales, Córdoba, Spain / Francisco Torres Martínez” *Europaconcorsi*. 2011. április 08. <<http://europaconcorsi.com/projects/162807-Francisco-Torres-Mart-nez-Restauraci-n-de-los-Ba-os-Califales>> [megtekintve: 2011. április 13.]
- „Temple of Diana / José María Sánchez García” *ArchDaily*. 2012. január 25.
<<http://www.archdaily.com/201918/temple-of-diana-jose-maria-sanchez-garcia/>>
[megtekintve: 2012. április 13.]
- „Torre del Homenaje, Huéscar, Granada, Spain. / Antonio Jiménez Torrecillas” *Architizer*.
<<http://architizer.com/projects/torre-del-homenaje/>> [megtekintve: 2012. április 13.]
- „Torre del Homenaje, Huéscar (Spain), 2007. New public lookout built over the ruins of a medieval watch tower.” *PublicSpace*. <<http://www.publicspace.org/en/projects/e166-torre-del-homenaje>> [megtekintve: 2012. április 13.]
- <<http://www.campobaeza.com/guerrero-house/>> [megtekintve: 2012. július 01.]
- <<http://www.campobaeza.com/publications/writings-by-the-architect/books-2/>>
[megtekintve: 2012. július 01.]
- <http://www.juandomingosantos.com/Juan_Domingo_Santos/AguaTextos_eng.html>
[megtekintve: 2012. április 13.]